

Петро Кравченко, Сергій Москаленко

КРАВЧЕНКО Петро Анатолійович — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, декан історичного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Сфера наукових інтересів — соціальна філософія та філософія історії, проблеми сучасної політичної культури.

МОСКАЛЕНКО Сергій Миколайович — кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Сфера наукових інтересів — вітчизняна історико-філософська думка та проблеми етики.

РОЗУМ ЯК ЖЕРТВА ВІРИ В ЕТИЦІ АНТИЧНОГО СКЕПТИЦИЗМУ

Вирішення етичної проблематики у філософії скептицизму ґрунтувалось на запереченні вірогідності знання, принесенні його у жертву вірі.

Ключові слова: *адоксія, афазія, ізостенія, тропи, епохе.*

Для епікурейців і стоїків основними питаннями філософії були питання етики, але в цей же час розвивалась ще одна філософська школа, що на відміну від перших двох займалась виключно проблемами пізнання. Представники цієї школи проповідували відмову від знання взагалі, вважаючи досвід і понятійне мислення помилковим джерелом знання. Саме тому їх назвали скептиками («скепсис» — з грецької «сумнів»). Вони заперечували вірогідність знання, акцентуючи увагу на вірі. Це означало, що й у скептиків була етика, що приносила розум в жертву вірі.

Основоположником скептицизму як філософського вчення вважається Піррон із Еліди (бл. 365 — 275 рр. до н.е.), завдяки якому в 323 р. до н.е. й був заснований рух скептиків із притаманним тільки їм стилем думки й поведінки та особливою долею в усій західній культурі. Будучи учнем атоміста Анаксарха із Абдер, Піррон разом з ним взяв участь у поході Олександра Македонського на Схід, де й познайомився з гімносфістами — індійськими аскетами, від яких і запозичив ідею про те, що все на світі є суєта суєт. Одного разу Піррону навіть довелось бути свідком розмови Олександра з групою гімносфістів, захоплених в одному з боїв у полон. Перед тим як їх стратити, цар вирішив спочатку випробувати їхню мудрість, задавши по одному запитанню кожному з них. На запитання, кого існує більше — живих чи мертвих, перший відповів: «Живих; мертвих не існує». На запитання, земля чи море годує більше тварин, другий відповів: «Земля, бо море тільки частина землі». Запитавши, як стати найулюбленішим, третій відповів: «Бути наймогутнішим, і до того ж — не страшним». На наступне запитання, яка тварина найхитріша за всіх, пролунала відповідь: «Та, про яку людині до сих пір невідомо». Спитавши, що з'явилось раніше — день чи ніч, п'ятий відповів царю: «Ніч, на один день раніше». На шосте запитання, що сильніше, життя чи смерть, була відповідь: «Життя, тільки воно несе такі страждання». «Як людині стати богом?» — запитав цар останнього гімносфіста. І отримав відповідь: «Здійснюючи те, що неможливо здійснити людині». Так як Олександр вважав себе саме тим, хто здійснює неможливе, думка полоненого йому сподобалась, і він — у пориві великодушності — відпустив усіх полонених на волю. Хто знає, можливо, саме незвичайна поведінка великого завойовника дала світу ще одну незвичайну людину — філософа Піррона. Його натура була свого роду загадкою для його співвітчизників. Він нічого не любив, ніщо його не драгувало і коли він щось говорив, його мало цікавило, слухають його чи не слухають, і навіть коли слухачі покидали його, він не зупиняв своєї мови, не довівши чогось до кінця.

Його філософські погляди сформувались під впливом учення елеатів Ксенофана й Парменіда про нерухоме буття, діалектики Геракліта — в його вченні про неможливість пізнання об'єктивної дійсності нашими почуттями, атоміста Демокріта з його скептичним поглядом на світ та неспроможності людського пізнання, софістів Протагора й Горгія, а також Сократа і стоїків.

З позицій суб'єктивізму і релятивізму Протагор першим проголосив принцип ізостенії — рівноцінності двох протилежних суджень, що відіграв видатну роль в етичному вченні скептицизму. Скептичну позицію займав Протагор і щодо релігії, заявивши, що відносно богів стверджувати він нічого не може завдяки неясності самої проблеми і швидкоплинності людського життя.

Інший відомий софіст — Горгій обґрунтовував свої нігілістичні погляди вченням елеатів, проголошуючи свої знамениті тези: 1)нічого не існує; 2)навіть якби щось існувало, то його неможливо було б пізнати; 3)і навіть якби щось можна було б пізнати, то його неможливо було б передати комусь іншому. Для Протагора будь-яка думка мала відносну істину, а для Горгія жодне судження не мало навіть відносної істини.

Принципова відмінність між скептиком і софістом полягає в тому, що скептик нічого не знає й у всьому сумнівається, тоді як софіст вважає, що знає все, а сумнів використовувався ним тільки як тактичний прийом: у цьому значенні софістика є виявом гнучкості, енергійності та молодості грецького генія, тоді як пірронізм — свідчення закостеніння й старості.

На формування філософських поглядів Піррона сильний вплив мали також мегарики на чолі з Евклідом і особливо його земляк Федон, завдяки яким вчення Піррона безпосередньо пов'язане з іменем Сократа (пізня традиція вважає Піррона одним із сократиків, а самі скептики часто називали себе сократиками). Скептична нота у поглядах Сократа особливо проступала тоді, коли він говорив про неможливість дослідження природи, недоступної людському пізнанню, або про те, що істинним знан-

ням може володіти тільки божество. Схожість Піррона із Сократом виявилась в тому, що вони обоє, ніскільки не переймаючись теорією, робили акцент на практичному аспекті філософії, намагаючись розгадати таємницю людського щастя і так само виступали для багатьох ідеалом мудреця та взірцем для наслідування. Але, на відміну від Сократа, що вірив у цінність знання, Піррон виходив із абсолютного сумніву як необхідної передумови щастя, прагнення до якого розглядалось як найвища мета філософії. Якщо Сократ казав: «Я знаю, що я нічого не знаю», то Піррон пішов значно далі, говорячи: «Я не знаю навіть того, що я нічого не знаю». Він стверджував, що людина не відрізняє навіть життя від смерті. Його запитали: «А чому ж ти не помираєш?». Він відповів: «Саме тому». Тим самим Піррон заклав основи акаталепсії — вчення про усвідомлення свого незнання.

Новизна Піррона полягала в переконанні, що можна жити гарно і цілком щасливо навіть за відсутністю істини, маючи на увазі, що все є суєта суєт. Відомий дослідник культури античної Греції М.Гаспаров зазначав, зокрема, що для «тодішнього грека було досить популярним просте життєве правило з однієї езопівської байки:

Не слишком радуйтеся и в меру жалуйтеся:

И радости и горя в жизни поровну» [2, с.221].

Як же прийшов Піррон до такого нетипового для давньогрецького раціоналізму переконання? Висхідний пункт скептицизму Піррона — поняття «явище», що мало двоєке значення. З одного боку, воно виражало тілесну природу речей, співпадаючи з нею. З іншого боку, воно було чуттєвим фактом, який зводився до уявлення, зафіксованому в нашій свідомості. Визнаючи об'єктивну суть явища, Піррон не мав досить чіткого уявлення про його визначальну роль у процесі пізнання. На думку Піррона, будь-яке судження є настільки ж істинним, настільки й хибним (так званий принцип ізостенії як рівноцінності двох протилежних суджень). Крайнім моментом ізостенії виступала стриманість від судження як мети будь-якого дослідження. Піррон вважав, що всі речі самі по собі однакові, невіддільні і

нерозпізнаванні. Мінливість і безперервна якісна нестабільність речей призводять до їх нечіткої відмінності в сприйнятті. Люди не мають адекватних інструментів, щоб розпізнати відмінності й особливі прикмети речей. Внаслідок цього наші почуття й розум не в змозі визначити істину. Якщо ніщо не очевидне, то людина, не довіряючи своїм почуттям і розуму, не може залишатись без думки. У такому випадку найкращим виходом із даної ситуації мала стати стриманість від судження, людина ніколи не повинна погоджуватись ні з чим, а гальмувати себе в судженні в разі чогось незрозумілого. Ця своєрідна зупинка в судженні, котра брала свій початок від стоїків, що рекомендували її тільки в разі недоліку очевидності, була в подальшому розроблена послідовником Піррона Аркесилаєм. І якщо в Піррона ця стриманість до будь-яких суджень про щоб то не було отримала назву адоксії, то вже Аркесилай пішов значно далі свого вчителя, відкривши принцип епохе. Саме ця затримка як гальмівна зупинка в судженні й абсолютний сумнів щодо нього виступили в якості морального ідеалу скептиків. Тим самим скептичний сумнів виступив у Аркесилая як самоціль, бо вже не тільки ускладнював, але й перекривав доступ до істини. Саме в такому випадку сумнів скептика поставав уже як тупикова ситуація в дослідженні.

На думку Піррона, завдання філософії полягає в досягненні щасливого життя: той же, хто намагається його досягнути, повинен відповісти на три наступні запитання: 1) який за своєю природою світ речей; 2) яким має бути наше ставлення до нього; 3) яку користь можна отримати із такого ставлення. Відповідаючи на перше запитання, Піррон заявляв, що за своєю суттю світ речей недоступний пізнанню, адже всі його явища суперечливі і будь-якому твердженню можна водночас протиставити його заперечення. А тому єдино правильним має бути для нас принцип ізостенії, тобто рівноцінності двох протилежних суджень, котрий у Піррона звучав так: «На будь-яке слово є протилежне йому». Отже, не можна мати до них ані найменшої довіри, а просто жити без будь-яких думок чи тверджень взагалі. Такий стан людської душі, коли вона

стримувалась від будь-яких (позитивних чи негативних) думок і суджень Піррон назвав адоксією. Ось чому мудрець і повинен ніколи ні з чим не погоджуватись, а гальмувати себе в судженні в разі чогось незрозумілого. І якщо Піррон говорив лише про стриманість у судженні, то Аркесилай пішов значно далі за нього, говорячи вже про затримку, припинення судження, яке ним і було назване епохе. Блискучу характеристику скептичного ідеалу щастя подав свого часу німецький історик філософії К.Фішер: «Саме тому найвищим ідеалом щасливого життя для скептиків є поняття епохе — стримуваність від будь-яких суджень про що б то не було на світі. І найкращим варіантом у такому разі залишається тільки сумнів як спокій скептиків» [7, с.107].

Відповідаючи на своє друге питання, Піррон запропонував використовувати поняття афазії, коли людина не повинна нічого вимовляти про природу речей, тобто мовчати. Свого часу ще Аристотель стверджував, що той, хто заперечував вищий принцип буття, повинен мовчати, щоб бути в згоді зі своїм запереченням. «Афазія» Піррона досить близька до «атараксії» Епікура, незворушності мудреця, бо мала під собою внутрішній спокій душі. А звідси й виводилась Пірроном відповідь на третє запитання: якщо хочеш отримати якусь користь від життя у світі речей, завжди будь незворушним і безпристрасним і намагайся досягнути епікурейської «атараксії» (спокою душі) як найвищого і єдино можливого для людини щастя. І тому моральним ідеалом скептиків була апатія — свобода від будь-яких хвилювань і пристрастей. Як кажуть у народі: чим менше знаєш, тим краще спиш. Як зазначив сучасний англійський філософ Б. Рассел, античний скептицизм став утіхою ледаря, адже доводив, що невіглас нібито настільки ж мудрий, як і вчений [4, с.168].

На особистому прикладі Піррон показував, що таке апатія як «загальний індіферентизм до життя», тобто повний душевний спокій. Саме апатія до життя надавала Піррону черствості в його поведінці. Адже Піррон нічого не любив і ніщо його не дратувало. Ніщо не називав він прекрасним або потворним,

справедливим чи несправедливим. Тільки двічі, як розповідали, Піррону зрадила його незворушність. Одного разу він дуже розгнівався із-за історії, що трапилась з його сестрою, а коли йому дорікнули, Піррон відповів: «Не за рахунок жінки слід хизуватись байдужістю». А вдруге він не витримав, коли на нього накинулась собака і Піррон злякався, втративши душевну рівновагу. Коли ж йому почали дорікати за виявлену ним слабкість, він зазначив: «Нелегко цілком зректися людських властивостей» і додавив при цьому: «Це не просто людині — зовсім роздягнутись». Адже ми живемо в світі не ради того, щоб померти, а щоб розкрити при цьому свою власну суть, тим самим оголивши дійсне єство людини — божественну душу, дану нам разом із нашим тілом, бо не в одязі полягає справжня суть людини, а в її розумі. Недаром у народі кажуть: «По одежі зустрічають, по розуму проводжають».

Таким чином, в особі Піррона та його вченні ми маємо нову модель життя, нову інтерпретацію ідеалів своєї епохи. Епікур захоплювався образом життя Піррона і часто цікавився новинами про нього у Навсіфана, котрого дехто з дослідників вважав учителем Епікура, через якого й виявився вплив Піррона на основоположника епікурейства [3, т. 1, кн.3, с.24]. У своєму місті Еліді Піррон був у такій пошані, що Тімон називав його «схожим на богів», а співвітчизники вибрали його одним зі своїх верховних жерців [1, т. 2, с.190].

Подібно Сократу й Піфагору, Піррон теж навчав усно. І тому про його погляди нам відомо завдяки його учню Тімону (320 — 230 рр. до н.е.) з Фліунта, який записав, систематизував і познайомив нас із філософською спадщиною Піррона. Якби не Тімон, спадщина Піррона була б значною мірою втрачена. Тімон порівняв свого вчителя із сонцем, а Секст Емпірик, ніскільки не зрадивши своєму скептичному світогляду, йому заперечив: «Сонце робить видимим раніше невидиме, Піррон же — всупереч цьому — робить неясним те, що для будь-кого напевно ясно». Саме завдяки Тімону пірронівський скептицизм досягнув свого апогею.

Тімон заперечував, що правильні уявлення про світ коли-небудь можуть бути отримані. Будь-яке проголошене судження є тільки суб'єктивним уявленням, яке не призводить до пізнання дійсності, адже остання не має нічого спільного з ним. А тому єдино істинною позицією має стати мовчання, що стримує людину не тільки від висловлення своїх суджень, але й від різноманітних бажань, надаючи їй надзвичайної сили в боротьбі з усілякими пристрастями та забезпечуючи внутрішній спокій і скептично розумну незворушність.

Можна безпомилково виділити дві, притаманні для життя і вчення Тімона, риси: 1) подібно Піррону, Тімон вважає філософію справою й проблемою життя, а етику — єдиним шляхом досягнення щастя; 2) активна життєлюбність Тімона не дозволила йому в такій же мірі, як Піррону, практично здійснити ідеал скептичного мудреця з його адоксією, апатією і атараксією як невід'ємними характеристиками.

Майже одночасно з діяльністю Тімона в середині III століття до н.е. в Академії Платона виникла нова — скептична тенденція, коли її очолив Аркесилай із Пітани (315 — 241 рр. до н.е.), котра стала панівною на протязі двох наступних століть. Як вказував сучасний англійський філософ Б.Рассел хронологічні рамки першого (пірронівського) скептицизму від другого (академічного), починаючи з «235 р. до н.е. скептицизм перестав бути самостійною школою. Незабаром ця школа була поглинута Академією, котра сповідувала ідеї скептиків впродовж 200 років» [4, с.169]. Але академічний скептицизм Аркесилая дещо відрізнявся як за мотивами свого виникнення, так і за своїм змістом від скептицизму Піррона. Якщо скептицизм Піррона намагався вирішити проблему життя і щастя людини, то скептицизм Аркесилая зводився до спроби спростувати догми стоїцизму. І все ж таки, скептицизм Аркесилая ніс на собі відбиток ерудиції всебічно освіченої людини, що володіла мистецтвом діалектики, тоді як скептицизм Піррона й Тімона представляв певний примітивізм і негативне відношення до філософії взагалі й до діалектики, зокрема.

Скептицизм Аркесилая містив у собі могутній критичний заряд, спрямований проти деяких постулатів стоїцизму. Критикуючи поняття згоди у стоїків, Аркесилай заявляв, що згоди в прийнятті уявлення не існує, бо, по-перше, згода виступає як чисто розумовий акт, це є судження, а не уявлення; а по-друге, не існує такого істинного уявлення, котре виключало б хибне. Отже, коли ми даємо згоду, то завжди ризикуємо погодитись з тим, що є хибним. Тоді зрозуміло, що те, що народжується завдяки згоді, ніколи не може бути істинним, виступаючи лише як наша думка. Звідси випливало одне з двох: або мудрець-стоїк має погодитись, що володіє лише думками, або ж лише мудрець, знаючи істину, повинен ні з чим не погоджуватись, а значить бути скептиком. Якщо стоїки рекомендували «зупинку в судженні» тільки внаслідок недоліку очевидності, то Аркесилай уже заявляв, що ніщо не має абсолютної очевидності.

Зрозуміло, що стоїки повинні були жваво реагувати на спробу Аркесилая радикально переглянути поняття «згоди», без якого неможливо вирішення екзистенціальних проблем чи дій. Саме тому помилковим є твердження, що внаслідок стриманості від судження моральна дія є неможливою. Пояснюючи загальноприйняті дії, стоїки говорили про «обов'язок». І скептики кажуть, що виконання обов'язку є цілком доречним і без абсолютної впевненості в істині. Більше того, хто здатний розумно діяти, той і щасливий, адже щастя є окремий випадок мудрості.

Нового імпульсу в розвитку академічного скептицизму надав Карнеад (212 — 129 рр. до н.е.) із міста Кірени, що був наділений надзвичайними можливостями до діалектики та риторики.

Оригінальність скептицизму Карнеада полягала в тому, що він критикував всі відомі йому критерії істини, доводячи, що істина не має критерію ні в даних нам почуттях (наприклад, весло в воді здається нам переломленим, чотирикутна вежа здалеку — круглою), ні в мисленні, де будь-якому твердженню можна висунути контрдовід, ні в уявленнях. Проте, виходячи з того, що для досягнення щастя потрібні правила й норми поведінки,

котрі можуть не мати абсолютної достовірності, Карнеад говорив про уявлення різного ступеню ймовірності, виділяючи: 1) імовірне саме по собі уявлення; 2) імовірне і несуперечливе і 3) імовірне, несуперечливе і перевірене уявлення. А тому уявлення може стати достовірним критерієм істини тільки тоді, коли воно: 1) безсумнівне, 2) очевидне і 3) переконливо подане. Так, наприклад, якщо хтось побачить в темному приміщенні моток мотузки, то негайно гадаючи, що це є змія, він миттєво почне її переплигувати. Проте, бачачи, що вона нерухома, і розуміючи, що змії нерухомі тоді, коли вони скуті зимовим холодом, людина дістає мотузку палицею.

Сучасники захоплювались начитаністю, надзвичайним розумом і величезною працелюбністю Карнеада. Він був блискучим знавцем стоїчного вчення, особливо ж Хризіппа і не раз від нього чули: «Не будь Хризіппа — й мене б не було». Отже, вплив стоїків на Карнеада був поза всяким сумнівом. Проте, незважаючи на сміливість у вченні про критерії істини, Карнеад не виявив належної стійкості перед смертю, хоча від нього часто можна було почути: «Природа створила — природа й зруйнує!». Розповідають, що, коли його приятель Антіпатр помер, випивши отрути, Карнеад, зворушений його мужністю перед смертю, сказав: «Дайте й мені!» — «Чого?» — запитали його, а він після деякої паузи відповів: «Вина з медом!». Однак, надалі він не робив подібних промахів. У старості Карнеад якось осліп уві сні. Він проснувся посеред ночі і звелів рабу запалити світильник та подати йому книгу. Проте, нічого не було видно. «Що ж це ти?» — запитав він. — «Я запалив», — відповів йому раб. «Ну, що ж, — незворушно сказав Карнеад, — почитай тоді мені ти». Недарма Карнеад любив часто повторювати: «Не все, що виникає, походить від долі. Дещо знаходиться і в нашій владі».

У II столітті до н.е. все більшого значення набувала еkleктична (грецькою — *eklegein* — розібрати і поєднати знову) філософія, котра стала панівною в I столітті до н.е. Її виникненню передувало декілька причин: 1) основні

елліністичні школи втратили свою творчу енергію, врешті-решт вичерпавши свій вітальний потенціал, внаслідок чого не могли не тільки протистояти проникненню чужих ідей, але й прагнути до певних новацій за рахунок їх запозичень; 2) однобока поляризація їх проблематики, однотипні етичні прагнення зробили відмінності між цими школами менш помітними; 3) зведення скептицизмом всіх систем до загального знаменника неістинності призвело до ерозії теоретичних бар'єрів, адже якщо все є неістинним, тоді все в такій же мірі є й прийнятним; 4) важливу роль зіграли умови розповсюдження філософії в Римі, практичне й виховне значення якої полягало в духовному формуванні людини як особистості, а найкраще цій меті відповідала та філософія, що поєднувала в собі елементи різноманітних шкіл.

Офіційно еkleктизм ввів у платонівській Академії Філон із Лариси (159 — 86 рр. до н.е.), котрий у 87 р. до н.е. видав 2 книги, що були написані ним у Римі. Притримуючись спочатку поглядів Карнеада, Філон згодом відходить від його радикального скептицизму, намагаючись створити власне теорію вірогідності на основі поняття «очевидності». Філон вважав, що не треба повністю відмовлятися від істини, достатньо визнати відмінність істинного від хибного. Ми не досягаємо об'єктивної істини, але наближаємось до неї завдяки вірогідній достовірності. Проте, припустивши існування істини, Філон не достатньо визнав її пізнаванність людиною і підмінив достовірність вірогідністю. Таким чином, скептична думка платонівської Академії вичерпала себе разом зі смертю Філона.

Відродження пірронізму відбулося в Олександрії, де в 43 р. до н.е. вийшли в світ «Пірронові міркування» Енезидема Кносського, завдяки діяльності якого й виник неоскептицизм. Слідуючи за Пірроном, Енезидем спирався і водночас на тезу Геракліта про постійну мінливість речей, а також приймав до уваги мінливість об'єкту й суб'єкту людського пізнання. На думку Енезидема, прихильники Піррона роблять професію із сумніву, а тому ніхто з них не стверджував, що речі пізнаванні

чи непізнаванні, а всього лише те, наскільки вони пізнаванні, настільки й непізнаванні. Квінтесенцією його скептицизму виступала таблиця вищих категорій сумніву або так звані «тропи», якими людина повинна керуватись при формулюванні будь-яких суджень про щоб то не було на світі: 1) Різноманітні живі істоти мають відмінну організацію почуттів, адже їх відчуття не можуть не контрастувати; 2) Навіть коли ми обмежимося тільки людьми, то підмітимо між їх тілами й душами такі відмінності, котрі не можуть не означати відмінні відчуття, думки й поведінку; 3) Навіть в окремому індивіді є відмінні структури, що призводять до контрастних сприйнятів; 4) І в одній і тій же людині постійно змінюються душевні стани і відповідні їм уявлення; 5) В залежності від того, до якого народу належить людина і який тип виховання вона отримала, думки про одне й те ж будуть цілком відмінними; 6) Ніщо не існує в незайманій чистоті, а завжди змішане, і це впливає на наше уявлення; 7) Відстані, що відділяють об'єкти від нас, також визначають наші уявлення; 8) Дії, що спричинені об'єктами на нас, залежать від частоти; 9) Всі речі, що потрапляють у сферу нашої уваги, завжди пов'язані з іншими, і ніколи не бувають самі по собі; 10) У залежності від того, часто чи рідко зустрічаються феномени, змінюються наші судження про них.

З плином часу скептики звели всі тропи до двох основних: 1) ніщо не може бути сприйняте само із себе; 2) ніщо не може бути сприйняте з іншого. Спираючись на тропи, скептики тим самим доводили необхідність стримування від суджень про будь-які речі, явища чи поступки, як необхідної умови досягнення безпристрасності, незворушності, цілковитого душевного спокою — атараксії, що характеризували вже тоді стоїчного мудреця.

Іншим видатним представником неоскептицизму був Секст Емпірик (200 — 250 рр.), велика історична заслуга якого полягала в синтезі і систематизації аргументів і напрямків скептицизму.

Аналізуючи проблему критерію істини і визначаючи його як те, за допомогою чого міркують про існування чи неіснування чогось (логічний критерій), Секст Емпірик, насамперед, зазначав, що скептики відрізняли його використання в трьох значеннях: загальному, тобто широкому, вузькому і спеціальному або ж професійному. У свою чергу, він використовувався теж у трьох значеннях: «ким» (людина), «чим» (почуття чи мислення) і «згідно чого (уявлення, згідно якого людина збирається міркувати про щось). На думку скептиків, у питанні про критерій істини філософи поділялись на два табори: одні визнавали його, інші не визнавали. Ті, хто визнавали критерій істини, у свою чергу, поділялись на три групи: перші за критерій істини визнали розум, другі — почуття, а треті — спільно розум і почуття. Категорично заперечували критерій істини такі філософи, як Ксенофан, Анахарсис, Протагор, Анаксарх, Горгій, Метродор.

Поняття критерію істини допускало її існування. Проте, як зазначали скептики, навіть якщо припустити існування критерію істини, то він виявиться безпредметним, не маючи застосування, бо проблематичним є саме існування істини. Одні філософи заперечували існування істини, як, наприклад, Ксеніад; інші визнавали її існування та можливість пізнання.

Досягнення цілковитого душевного спокою, котре слідом за Епікуром скептики називали атараксією, Секст Емпірик уявляв як результат відмови від суджень з приводу істини. Блискучим прикладом такої незворушності скептика є ситуація, котру нам описав сам Секст Емпірик: «Уявіть собі, що в будинку, де знаходиться величезна кількість коштовностей, багато хто шукає золото вночі, в абсолютній темряві; кожен гадав би, що знайшов золото, але точно не знав би цього, хоча й справді знайшов би його. Точнісінько так і філософи вступають у цей світ, як у великий дім, щоб шукати істину; і навіть якщо б вони і знайшли її, то все ж таки вони не могли б знати напевне, чи відшукали вони її» [6, с.425].

Секста Емпірика можна назвати «останнім із могікан» з-поміж усіх представників античного скептицизму. Після Секста Емпірика скептицизм як самостійний рух філософської думки епохи еллінізму цілком вичерпав себе.

Античний скептицизм виступив в якості однієї з основних теоретичних передумов байдужості людини до соціальних проблем суспільства. Пірронізм був явним прикладом неспроможності старої філософської думки успішно вирішувати нові проблеми. Адже сам сумнів пірроністи розуміли догматично. Розвінчуючи всі досягнення античності в області пізнання, античний скептицизм підривав довіру до нашої пізнавальної здатності взагалі. Неможливість пізнання в пірронізмі впливала із відсутності критерію істини, котрий оголошувався ними незбагненим для світу. Внаслідок цього пірроністи потрапляли в замкнуте коло: відсутність критерію істини вони пояснювали припущенням про неможливість істини, а незбагненність істини — відсутністю відповідного критерію. Але вони все ж таки змушені були визнати в якості такого критерія природну необхідність. Пірронізм вважав істинним тільки те, що дається чуттєвим сприйняттям. В основу свого вчення Піррон поклав поняття видимості, котре, на його думку, «править» всіма областями життя. Таким чином, основою пірронізму було заперечення об'єктивної істини. З приводу цього італійські дослідники Дж. Реале і Д. Антісері зазначали: «Скептик з його сумнівом у наших уявленнях (як критеріях істини) спростовує все, на чому засноване людське існування. З одного боку, якщо уявлення не має цінності, залишається скомпрометованою сама можливість різноманітних ремесел і мистецт (база яких — пам'ять і досвід). З другого боку, за відсутністю критерію зникає будь-яка можливість доведення що є благом, а що є добродієм...» [5, с.206].

Академічний скептицизм Аркесилая й Карнеада містив у собі могутній критичний заряд, піддаючи сумніву опорні пункти старих філософських шкіл. Філософське вчення академічних скептиків зводилось до пошуку різноманітних можливостей, припущень. Критикуючи існуючі в попередніх філософських систе-

мах критерії істини, академічні скептики були непослідовними у своїй теорії про критерій істини. Для них істина виступала як суб'єктивна переконаність індивіда, в основі якої лежало поняття вірогідності. Стриманість від судження у скептиків означала природний стан пізнавальної здатності людини.

Античний скептицизм не слід ототожнювати ні зі стоїцизмом, ні з агностицизмом. Якщо стоїк втікав від світу, поринаючи в самого себе, то скептик не тільки віддалявся від світу, але й показував його нікчемність у пізнанні людиною світу. Між агностицизмом і скептицизмом була теж досить чуттєва відмінність, адже не всякий скептицизм є агностицизмом, але всякий агностицизм є насамперед скептицизмом. Якщо античний скептицизм просто фіксував сумнів щодо пізнання навколишнього світу, то агностицизм ішов значно далі, стверджуючи вже непізнаванність світу. Якщо скептик на запитання І.Канта: «Чи пахне троянда тоді, коли її ніхто не нюхає?» відповідав: «Не знаю», то агностик уже казав: «Ні». Коли Піррона мешканці Еліди якимось запитали, що він уміє як скептик, той відповів, що нічого. — «А чому?» — перепитали його. «Мені здається, що взагалі нічого немає». — дав відповідь Піррон. «Так і мене немає?» — допитувався хтось із оточуючих. «Не знаю». — відповів Піррон. «І тебе немає?» — не вгавав той. «Тим паче не знаю» — відповів Піррон. «Чому ж ти мене тоді навчиш?» — поцікавився той самий. «Незнання» — коротко відповів Піррон. Наведений приклад лише зайвий раз доводить нам, що скептицизм був не тільки одним із фундаментальних напрямків епохи еллінізму, але й те, що він ніколи не замикався в чистій теорії, а завжди виступав, насамперед, як практичне вчення в житті людини, що вирішує проблеми стратегії її поведінки.

Значення античної філософії епохи еллінізму досить часто неправомірно принижувалось, особливо тоді, коли її порівнювали з аристотелівською. До останнього часу елліністичну філософію здебільшого подавали як продукт занепаду грецького духу й грецької культури. Всіляко применшували її оригінальність, підкреслювали її внутрішні суперечності й слабкості. Найважливішою причиною вказаних перекручень, упереджено-

стей і забобонів була обмаль першоджерел, які донині збереглись. Історіографічні реконструкції, виконані на достатньому теоретичному й науковому рівні, були здійснені здебільшого тільки в ХХ столітті. Ми дуже повільно позбавляємось від некритичного переконання, що раз до нас повністю дійшли тільки праці Платона, Аристотеля й Плотіна, а не праці стоїків, епікурейців і скептиків, то це пов'язане з їх внутрішньою цінністю, а не з якоюсь окремих випадком. Вплив Платона й Аристотеля в Греції був поза всяким сумнівом великим, але не таким самим, як в перші століття нашої ери, в середньовіччя, епоху Відродження чи Новий час. Значно більший вплив на духовне життя греків справили елліністичні школи, адже їхні теоретичні вчення й моральні настанови були на практиці випробувані основоположниками й учнями в тогочасному суспільстві. Говорячи сучасною термінологією, в основі елліністичних вчень стоїцизму, епікурейства й скептицизму лежало безпосереднє відчуття життя, безпосереднє його бачення. Тому основоположники елліністичних шкіл користувались таким величезним авторитетом серед греків і не тільки серед них.

Для грецького духу класичної епохи було притаманне виняткове відчуття гармонії, межі та міри. В елліністичну епоху воно зазнало корінних змін, які призвели до певного розриву з класикою та відкриттю філософії стоїцизму, епікурейства й скептицизму для різноманітних східних впливів, які послужили основою для подальших оригінальних і плодотворних прозрінь.

Сьогодні елліністична філософія вже не розглядається лише винятково через платонівсько-аристотелівську призму. І тому вона виглядає немов би живою, значно багатшою і цікавішою, аніж це вважалось протягом багатьох століть.

Елліністична філософія й досі зберігає своє значення для нинішньої, сучасної людини, котра сподівається підкорити світ за допомогою науки й дозволила поневолити себе непотрібними речами і законами. За таких умов залишається актуальним принцип елліністичної філософії про те, що найвища влада людини є влада над собою, а не влада над світом, речами і людьми.

Література

1. *Боровский Я.М.* Образ Эпикура у Лукреция / Лукреций Тит. О природе вещей. // Сочинения в 3-х т. — Т. II. — М.: Изд-во АН СССР, 1947. — С. 181–219.
2. *Гаспаров М.* Занимательная Греция / М. Гаспаров. — М.: Новое литературное обозрение, 2004. — С. 421–514.
3. *Лукреций.* О природе вещей / Тит Лукреций. — Сочинения в 3-х т. — Т. II. — М.: Изд-во АН СССР, 1947.
4. *Рассел Б.* Мудрость Запада / Б. Рассел. — М.: Наука, 1998. — 476 с.
5. *Реале Дж., Антисери Д.* Западная философия от истоков до наших дней. I. Античность / Дж. Реале, Д. Антисери. — СПб.: «Петрополис», 1994. — 336 с.
6. *Таранов П.С.* 106 философов [Текст]: Жизнь. Судьба. Учение / П.С.Таранов. — Симферополь: Таврия, 1995. — [Анатомия мудрости]. — Т.2 . — 511 с.
7. *Фишер К.* История новой философии / К. Фишер // Соч. в 10-ти т. — Т. 1. — М.: из-во АСТ. — 2003. — 544 с.

Кравченко П.А., Москаленко С.М. Разум как жертва веры в этике античного скептицизма

Решение этической проблематики в философии скептицизма основывалось на отрицании достоверности знания, принесении его в жертву вере.

Ключевые слова: *адоксия, афазия, изостения, тропы, эпохе.*

Kravchenko P.A., Moskalenko S.M. Reason as a Victim of Faith in Ethics of Ancient Scepticism

Solving the ethical problems in philosophy of scepticism was based on the denial of authenticity of knowledge, sacrificing it to the faith.

Keywords: *adoxia, aphasia, isostheneia, tropes, epoché.*

Надійшла до редакції 10.09.2009 р.